

„DAMASEK“?

Horváth János: *A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalom-története* c., nemrég megjelent művének még kéziratban való tanulmányozása közben újra szöveget ütött a fejembe a „régii szittyai bálvány Damasek-isten“, akinek mivoltán már régebben is törtem — eredmény nélkül — a fejemet. Horváth a könyve 51—52., 307. és (jegyzetben) 496. lapjain foglalkozik röviden, de alaposan a kérdéssel és annak irodalmával. Oda utalva az érdeklődőket, itt csak arra emlékeztetek, hogy eddig ismert legelső előfordulási helye e névnek a Benczédi Székely István 1559-i *Chronicája*, ahol arról van szó, hogy Csaba vezér a régi hazába visszavonulás után „testamentumában“ a Damasek-istenre kényszerítette a hunokkal azonosított magyarokat, hogy, ha megint megsokasodnának, foglalják vissza Pannonia földjét stb. Benczédi Székelynek ez a mindmáig felderítetlen eredetű állítólagos ősmagyar „istenneve“ ötle azután átkerült más korabeli vallásos írók ((Heltai, Gönczy György) történeti vonatkozású előadásába, de felmerül a későbbi századok magyar történeti és szépirodalmában is. A név eredetének valószínűsítése tudományos módszerrel eddig legbehatóbban Sebestyén Gyulát foglalkoztatta (*A magyar honfoglalás mondái*, I: 527—530.), aki azt a magyarázatot kísérte meg, hogy a krónikák Árpád-genealógiájának egy részletéből („Damas ex Bora“), annak félreértéséből vagy hibás olvasásából koholta volna Benczédi Székely a Damasek nevet. Ezt a magyarázatot elfogadta Katona Lajos is (*A magyar mythologia irodalma*, Irodalmi Tanulmányai II. 213, 224.) — Horváth János azonban ennek ellenére sem tartja meggyőzőnek, szerintem teljes joggal.

A helyes nyomot, azt hiszem, a különben teljesen délibábos, Horvát István-követő Kiss Bálint: *Magyar Régiségek* c., 1839-ben megjelent műve 238—39. lapjain lehet megtalálni. Ez a szorgalmas és sokoldalú szentesi lelkész, mint őstörténetkutató még a saját korának mértékével mérve sem állott ugyan komoly tudományos színvonalon, de a bibliát és annak eredeti nyelveit jól ismerte, s így ötlött fel neki, hogy a Damasek név nagyban hasonlít az ókori Közelkelet nevezetes arám-szír városának, illetőleg államának, Damaskusnak a héber nevéhez, amely legtöbbször *Dammeszek* alakban fordul elő. Ehhez kapcsolta aztán azt a sejtését, hogy a hunok, amikor Szíriában jártak, valamiféle olyan istenségnek hódoltak, ak't ott Damaskusban tiszteltek volt s akinek a neve azután összekeveredett a város nevével. Ebben a sejtésben — amelyet persze Kiss Bálint számunkra elfogadhatatlan okoskodással próbált megtámogatni — fel lehet ismerni egy hasznavehető magvat. A bibliai Amós próféciája 5. részének legvégén van szó arról, hogy a Jahve-isten „Damaskuson túlrá száműzi“ az ő, bálványimádásba esett „választott népét“. „Damaskuson túl“ az i. e. VIII. és VII. századok izráeli világfelfogásában egyet jelentett az asszír, illetőleg babiloni „pogány“ nagyhatalmak uralmi területeivel. Amikor az izraelitákat előbb Assur, majd Babilon meghódította és deportálta, ez „isteni büntetés“ azért, mert a saját hazájukban is „bálványt“ imádtak az „egy igaz“ Jahve helyett. A Magyarországi területéről kiűzött hunok sorsában Benczédi Székely és prédikátortársai — a kor irodalmából egyébként is jól ismert analógia alapján — ezen a bibliai vonalon valamiféle hasonlóságot fedezhettek föl s ezért képzelhettek olyasmit, hogy a hazátlanná vált hun-szittyia-magyar ősöknek a számfűzésben egy pogány „damaskusi“ istenséget kellett imádniuk. Nép, ország, város megszemélyesítése, géniusz, istenség gyanánt felfogása a bibliai és nem bibliai antikban köztudomásúlag egyaránt megszokott. A kötetére vonatkozó élőszóbeli megbeszéléseink során maga Horváth János volt szíves felhívni a figyelmemet a Jeremiás próféciája 49. részének 23—24. verseire, amelyek a régi Károlyi Gáspár-féle magyar szövegben a következőképp hangzanak:

23. Damaskus ellen: Megszégyenült Emát és Árpád; mert gonosz hírt hallottak, és elolvadtak, mint az, aki a tengeren lévén, a félelem miatt nem nyughatik.

24. Megerőtlenült Damaskus, a futáshoz készül és reszketés vette körül, nyomorúság és fájdalmak környékezték meg ötlet, mint a szülő asszonyt.

A régi Károlyi-szöveg itt az eredetét annyira híven tolmácsolja lényegileg, hogy más későbbi és mai, magyar és nem magyar fordításokban sem találunk tőle lényegesebb eltérést (a modern tudományos kritika csak egy-két kis részletben módosította az alaptextus értelmezését) s ezért adjuk itt ezt a két verset ebben a Benczédihez (Károlynak a gönci pap-ságban is, a bibliafordító munkában is elődjéhez) legközelebb álló formában. Ezekből a versekből nyilvánvaló Damaskusnak és két kisebb arám-szír városnak, illetőleg államnak: a Damaskustól észak felé 180 kilométerre fekvő Hamat-nak (az Orontes partján, később Epiphaneia néven görög gyarmat, a mai Hama) és az Aleppótól észak felé 20 kilométerre fekvő Árpád-nak (a mai Tell-Erfad vagy Tell-Arfad) „theodicaea“-szerű megszemélyesítése. Damaskus és a kisebb arám-szír hatalmak annyi szenvedést okoztak Izraelnek, hogy őket is, úgy mint bálványozása miatt magát Izráelt, méltán éri az „isten büntetés“ az őket is eltaposó még nagyobb pogány hatalmak, Assur, majd Babilon részéről. (Nemcsak Jeremiás 626—580, hanem ő előtte már csaknem két századdal Ámós is ítéletet hirdet Damaskusnak, a Jeremiáskönyv részben Ámóستól átvett szavakkal v. ö. Ámós 1., 4. és Jeremiás 40., 27.). Az itt szereplő Árpád városnévnek természetesen semmi köze sincsen a főnagyaló fejedelmek ősi török-magyar nevéhez, de a bibliai analógiákat, illetőleg őseket kereső reformátori magyar történelemszemlélet, majd az ezt bizonyos tekintetben felújító horvátfistváni romantika könnyen kapcsolatba hozhatta a kettőt, és rajtuk keresztül a hun-magyar őseket az egykor hatalmas, de „megerőtlenült és megszégyenült“ Damaskussal, mint várossal és istenséggel.

Mindenesetre ez is eléggé tekervényes útja a magyarizát megpróbálásának, de talán mégis egyszerűbb annál, amelyet Sebestyén Gyűánál találunk és annál is, amelyet egy elfelejtett régi Pallas-lexikoni cikkben „Damasek“ címszó alatt Nagy Géza kísérelt meg. Ezért adom közre — a Horváth Jánostól nyert buzdításra is — a magam hozzávetését azzal a reménységgel, hogy orientalista és magyar őstörténettel foglalkozó szakembereink ezen a nyomon esetleg közelebb juthatnak az önmagában nem elsőrendű fontosságú, de a magyar történelmi gondolkodás vallásilag meghatározott kezdeteire nézve mégis érdekes Damasek-rejtély megfejtéséhez.

Révész Imre.

BESSENYEI GYÖRGY FURCSA GAZDÁLKODÁSI NÉZETEI

Gálos Rezső Bessenyei életrajzának 273. lapján¹ a következő megállapítás üti meg szemünket: „[Bihar megye közgyűlésein] Bessenyeit, a volt testőrt, Mária Terézia kedvelt emberét, sok könyv íróját nagy tisztelet környékezi. Gazdálkodási nézetein inkább mosolyognak ugyan: 1793 szeptember 30-iki felszólalásával szeretné a szőlőművelést eltiltani, hogy ne legyen részeg ember az országban — szép fölfogás, de nem a falusi nemesség kedve szerint való — de így is tisztelik benne az íróit.“ Ezek a valóban furcsa nézetek Bessenyeit egy világtól elrugaszkodott, zsörtölődő öregnek mutatják be, szinte csak szálamramélló figurának, akin már a maradi vidéki földesurak is csak elnézően mosolyognak. Mindez azonban szöges ellentétben áll azzal, amit Bessenyeiről tudunk. Gálos különös megállapításának forrásául egyébként Kazinczy levelezését jelöli meg. E levelezés II. kötetében, egy névtelennek írott levélben² valóban meg is találjuk Bessenyei idézett szavait, Gálos azonban nem vette észre azt, hogy e szavaknak ironikus értelmük van s a megyegyűlés nem a nagy író, hanem azon a bécsi szoldban álló váradai préposton kacagott, akit Bessenyei felszólalása maró gúnnyal tett neveltségessé. Kazinczy említett levele Bihar megye 1793. szeptember harmincadiki közgyűléséről számol be s erről a következőket írja:

„En tegnap jöttem-meg Biharból. Gyűlésünk volt 30-a 7br. Ott is előhozódott a' proeli libertas.³ Senki sem kívánta annak öszveszorítását az egy Gróf Sauerén kívül,

¹ Bessenyei György életrajza, Budapest, 1951.

² Kazinczy Ferenc levelezése, Közzéteszi Váczy János. II. k. 1790—1802. 318. lap. Váczy valószínűsíti, hogy Kazinczy hivatkozott levélét Aranka Györgyhöz írta.

³ Sajtószabadság, a proelum gyakoribb formája prelum.